

РАЖДАЕМОСТ И СЕМЕЙНИ ПОЛИТИКИ

Население, Том 41, № 1, 2023, 67-93

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

ДОБРОВОЛНОТО БЕЗДЕТСТВО Е КУЛТУРНО ВСЕ ПО-ДОПУСТИМО В РАЗВИТА ЕВРОПА

Стоянка ЧЕРКЕЗОВА

*Институт за изследване на населението и човека
Департамент „Демография“
Българска академия на науките*

БЪЛГАРИЯ, гр. София 1113, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6

stoyanka.cherkezova@iphs.eu

Резюме: Студията анализира обществените норми спрямо доброволното бездетство в 29 европейски страни в контекста на 1) достигнатото човешко развитие, измерено по три негови основни компонента – здраве, доходи и образование и 2) някои културни норми спрямо неравенствата и изключването и степента на индивидуализъм и колективизъм в обществата.

В сравнителния анализ са използвани микроданни от две вълни на Европейското социално изследване – трета от 2006 г. и девета от 2018/2019 г., както и агрегирани данни от Евростат. Основните статистически методи са дескриптивен и анализ на главните компоненти.

Страните са класифицирани според степента на тяхната модернизация. Регистрираме еднопосочност при всички страни в изменението на културните норми спрямо доброволното бездетство във времето. Откриват се сходства при класификацията на страните според нагласите спрямо доброволното бездетство и според достигнатото човешко развитие и културните норми, като водещо е човешкото развитие.

Изследването интерпретира резултатите в контекста на традиционното, модерното и постмодерното. Резултатите от изследването поставят по-фундаментални теоретични въпроси, свързани с посоката на изменение на културните норми като какво можем да очакваме, че ще се случи в страните от Централна и Източна Европа.

Ключови думи: културни норми спрямо доброволното бездетство в Европа; човешко развитие; индивидуалистични и колективистични общества; приобщаващи/сплотени и изключващи общества.

Студията да се цитира по следния начин:

Черкезова, Ст. (2023). Доброволното бездетство е културно все по-допустимо в развита Европа. *Население*, Том 41, кн. 1, 67-93, ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Стоянка Черкезова, 2023

Студията е постъпила през март 2023

Приета за публикуване през май 2023

Публикувана онлайн през юни 2023

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

FERTILITY AND FAMILY POLICIES

Nasselenie Review, Volume 41, Number 1, 2023, 67-93
ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)
<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

VOLUNTARY CHILDLISSNESS IS INCREASINGLY CULTURALLY ACCEPTABLE IN DEVELOPED EUROPE

Stoyanka CHERKEZOVA

*Institute for Population and Human Studies
Department of Demography
Bulgarian Academy of Sciences*

Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6, BULGARIA

stoyanka.cherkezova@iphs.eu

Abstract: *The study analyses societal norms about voluntary childlessness in 29 European countries in the context of 1) achieved human development measured by its three main components: health, income and education and 2) some cultural norms towards inequalities and exclusion and the degree of individualism and collectivism in societies.*

The comparative analysis uses microdata from two waves of the European Social Survey, the third from 2006 and the ninth from 2018/2019, as well as aggregated data from Eurostat. The main statistical methods are descriptive and principal components analysis.

Countries were classified according to their degree of modernisation. We registered unidirectionality across countries in the change of cultural norms relative to voluntary childlessness over time. We found convergences in the classification of countries according to attitudes towards voluntary childlessness and according to human development and cultural norms achieved, with human development leading the way.

The study interprets the results in the context of traditional, modern and postmodern. The results of the study raise more fundamental theoretical questions related to the direction of change in cultural norms, such as what can we expect to happen in Central and Eastern European countries.

Keywords: cultural norms about voluntary childlessness in Europe; human development; individualistic and collectivistic societies; inclusive/cohesive and exclusive societies.

This article can be cited as follows:

Cherkezova, St. (2023). *Dobrovolnoto bezdetstvo stava vse po-kulturno priemlivo v razvita Evropa*. [Voluntary Childlessness is Increasingly Culturally Acceptable in Developed Europe]. *Nasselenie Review*, Volume 41, Number 1, 67-93. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (In Bulgarian)

© Stoyanka Cherkezova, 2023

Submitted – March 2023

Revised – May 2023

Published – June 2023

The author has read and approved the final manuscript.

Увод

В изследване, посветено на културните предписания за ролевите преходи в Нидерландия, хора на различни възрасти са помолени да си представят обикновено (нидерландско) бебе и да назоват седемте най-важни събития, които вероятно ще се случат в живота на това прототипно дете. Впоследствие участниците отговорят на въпроси за важността на тези събития. Изследването установява, че културният сценарий на живота е сходен за хора на различна възраст, с различно образование и дори за хора, които все още не са преживяли всички събития (Janssen & Rubin, 2011). То е чудесен пример за това, че културните норми, които хората усвояват още в детска възраст задават очаквания за придържане към определено (демографско) поведение в дадена фаза или част от живота. Културните норми могат понякога обществено да легитимират или санкционират дадено поведение на човека в зависимост от разминаването между неговия личен избор и социалната роля, която му се отнежда. Така културните норми могат да изиграят ролята на мотиватори и демотиватори за определено демографско поведение или избор.

Водещите ценности са в основата на културата и определят целите пред обществото или отделния човек, както и пътищата за тяхната реализация (Parsons et al. 1962; Weber 2001; Schwartz, 2012; Garvanova 2013). Но те не са еквивалент на личните предпочитания и нагласи. Отделният човек може да интернализира или не определена норма и ценността да стане част от личността, но може да предпочете само да ги манифестира с цел да получи одобрение от обкръжаващата среда (Parsons et al. 1962, 17-25). Алтернативно „нестандартното“ поведение, избор, респ. ценност за едно общество може да се толерира и дори в някакъв момент да се приеме от множеството и да се превърне в нова норма. Границите на допустимото може да варират до толкова, доколкото едно общество толерира или не независимостта на личността от това, което групата счита за значимо, т.е. доколкото обществото е индивидуалистично или не.

Според Хофстеде в индивидуалистичните общества от личността се очаква да разгърне своята уникалност като се стреми към индивидуален успех, себerealизация, а в колективистичните – интересите на групата и чувството за групова принадлежност имат превес над индивидуалните интереси. Важни са чувството за срам и поддържането на имидж, които имат социална природа. В индивидуалистичните общества аналозите са съответно чувството за вина и себеуважение, които са индивидуални по природа (Хофстеде, 2001). В колективистичните общества следователно поведението е повече ориентирано към нормите и тяхното следване, към запазване на хармонията, но и към конформизъм.

Подобна теоретична структура би могла да бъде полезна при изследване на веригата: очаквания на обществото за социалната роля на майчинството/бащинството, намеренията за раждане на хората и реално осъществената раждаемост. В настоящата статия фокусът е върху първата брънка от веригата. Обект на изследване са културните норми по отношение на доброволната бездетност в 29 страни от Европа като много категоричен ориентир за отношението към родителството в обществото, както и вариациите в тях в съответствие с достигнатата степен на развитие. С други думи не се изследват личните избори или

нагласи, не се изследват реално осъществените избори, а как обществото и неговите членове възприемат изборите на другите да нямат деца по свое желание и воля, въпреки че са способни да имат деца. Това се има пред вид и под културни норми спрямо доброволното бездетство.

Целта на изследването е да се анализират вариациите в културните норми спрямо доброволното бездетство в 29 страни от Европа в контекста на достигнатата степен на човешко развитие и някои преобладаващи културни норми в обществата, свързани с това как те дефинират какво е отговорно поведение на индивида и какви начини преобладават това поведение да бъде осигурено.

Задачите са:

1. Да се проследят теоретичните връзки между социално-икономическо развитие, културни норми и демографско поведение при преминаването от модерността към постмодерността.
2. Да се анализират и класифицират изследваните страни според достигнатото социално-икономическо/човешко развитие.
3. Да се класифицират страните според културни характеристики като индивидуализъм/колективизъм и ориентация или не към равенство и сплотеност.
4. Да се класифицират обществата от гледна точка на културните норми спрямо доброволната бездетност и да се оцени тяхното изменение и вариации по страни в контекста на достигнатата степен на човешко развитие и преобладаващите културни норми, изследвани в задача 3.

Структурата на изложението следва последователността на представените задачи.

При изпълнение на целта и задачите на изследването е направено кратко кабинетно проучване на теоретизирането на връзката между социално-икономическо развитие, промени в културните норми характерни за модерността и постмодерността и изборът на демографско поведение. След това са анализирани данни, като са използвани методите на сравнителния и на ситуационния анализ, на дескриптивен статистически и анализ на главните компоненти. Анализирани са официални данни на Евростат, ООН и микроданни от представителното Европейско социално изследване – European Social Survey (за краткост ЕСИ) за две негови вълни:

- ✓ ЕСИ – 9 проведено от 30.08.2018 до 27.01.2020 г. в 30 страни (Австрия, Белгия, България, Хърватия, Кипър, Чехия, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Унгария, Исландия, Ирландия, Италия, Латвия, Литва, Черна гора, Холандия, Норвегия, Полша, Португалия, Румъния, Сърбия, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Обединено кралство ($N = 49519$); и
- ✓ ЕСИ – 3 проведено от 21.08.2006 до 02.09.2007г. в 25 страни – Австрия, Белгия, България, Кипър, Дания, Естония, Финландия, Франция, Германия, Унгария, Ирландия, Латвия, Холандия, Норвегия, Полша, Португалия, Румъния, Русия, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, Украйна, Обединено кралство ($N = 43000$).